

VARIA

Bibliopolium

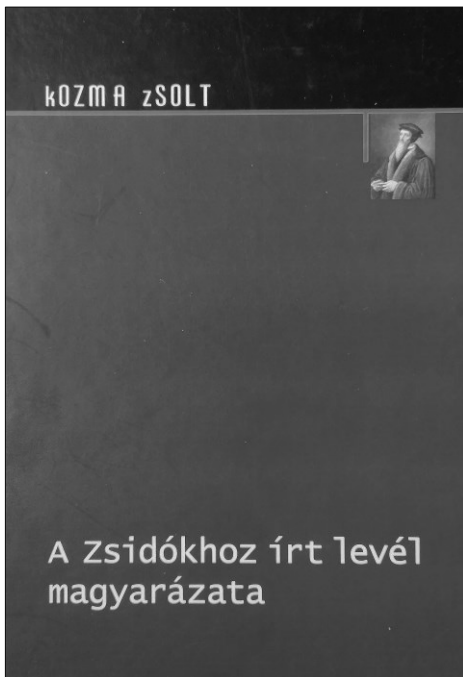
Kozma Zsolt: *A Zsidóhoz írt levél magyarázata*

Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2021,

ISBN 978-606-8850-28-3, 156 old.

„Isten mifelőlünk valami jobbról gondoskodott.”

Egy kommentár születéséről és értékéről

D. dr. Kozma Zsolt nyugalmazott teológiai professzor, kolozsvári aranygyűrűs „tanítványtársunk” (ő is a tanítványok közé sorolta magát), akit az ezredforduló tudományossága nagy hatású gyakorlati teológusként és kiváló bibliatudósként tart számon, „sokszor és sokféle” műfajban ajándékozott meg minket munkáival, „ezekben a végső időkben” (Zsid 1,1) egyetlen bibliai irat kommentárjával örvendeztetett meg.

Az erdélyi olvasónak fel sem kell ütnie a 2021-ben megjelent írásmagyarázatot, hogy tisztában legyen vele: Kozma Zsolt professzor „őszikét” tett le az asztalára, magas életkorához mérten kiforrott munkát. Az Ó- és Úszövetség szinkronjában gondolkodó tudós időben hosszan, mélységében alaposan megérelt termését tárolhatjuk és használhatjuk lelki éléskamránkban.

A csinos, kemény borítós kötet hátoldalának szövege szerint ezt a munkát a szülőföld időfolyama táplálta. A kolozsvári teológia negyedik tanárnemzedékéhez tartozó szerzőnk így foglalja szavakba e valóságot: „A Bethlen Gábor által 1622-ben alapított Collegium Academicumra emlékezünk. Hozzászoktunk korunk eszmei és műszaki, sokszor követhetetlen változásaihoz, s ennek intézetünk is ki volt, ki van és ki lesz téve: Gyulafehérvár, Nagyenyed, Kolozsvár..., Református Theológiai Fakultás, Protestáns Teológiai Intézet..., kívánt egyházhoz kötöttség, akadémiai függetlenség..., érdemes és érdemtelen professzorok..., szívmelegítő vagy fagyhalálos évek, évtizedek. Meg vagyunk győződve, hogy mindezeket csak úgy

tudtuk elfogadni, és remélnünk kell, hogy csak úgy fogadhatjuk el ezután is, ha »kegyelemmel erősödik meg szívünk«, s létté válik bennünk az, Aki »tegnap és ma és mindörökké ugyanaz« (13,8–9).” A kommentár tehát mindenképpen jubileumi ajándékszámba megy.

Kozma Zsolt roppant hálás, de egyben lehetetlennek tűnő feladat teljesítésére vállalkozott. Vállalkozását két körülmény miatt tekinthetjük hálás feladatnak: a Czegle Imre által készített magyarázat megjelenése óta eltelt öt évtized folyamán református egyházunkban nem született olyan kommentár A zsidókhöz írt levélhez, amely a teljes irat magyarázatát ölelné fel. Ráadásul Czegle Imre munkája nem önálló kötetben, hanem a *Jubileumi kommentárban* látott napvilágot 1972-ben, majd 1995-ben, és ezt inkább csak elmékedésjellegűnek tekinthetjük. Munkája éppen emiatt maradhatott ki a magyar nyelvű kommentárokat felölelő „leltárból” (lásd Kozma Zsolt: *Másodkézből. Magyar nyelvű kommentárok és textuárium*. Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvár 2008). Tehát történelmi távlat választ el azoktól A zsidókhöz írt levélhez írt kommentároktól, amelyek református írásmagyarázók tollából származtak, legalábbis annak alapján, amit Nagy Barna állapított meg a Kálvin-féle magyarázathoz írt előszavában. Most pedig, íme, az erdélyi írásmagyarázás hagyományát követő, alaposan kimunkált művet vehetünk kézbe e páratlan tartalmú újszövetségi levélről.

Kozma Zsolt fáradozását azért is nevezhetjük hálásnak, mivel homiletikai szempontokat is követett, és így sikeresen hozza a gyülekezetek közelébe az Ó- és az Újtestamentum szerves egybetartozásának isteni mélységekben gyökerező bizonyosságait. A gyülekezeti felhasználhatóságot is szolgáló eszközökkel több rendben is találkozunk ajánlott textuárium, illetve a szövegtörzsben itt-ott megjelenő exkurzusok formájában, de idesorolhatjuk a 11. rész élén olvasható anyagot is: *Előzetes a 11,1–12,3 szövegegységhez* (91–92. old.).

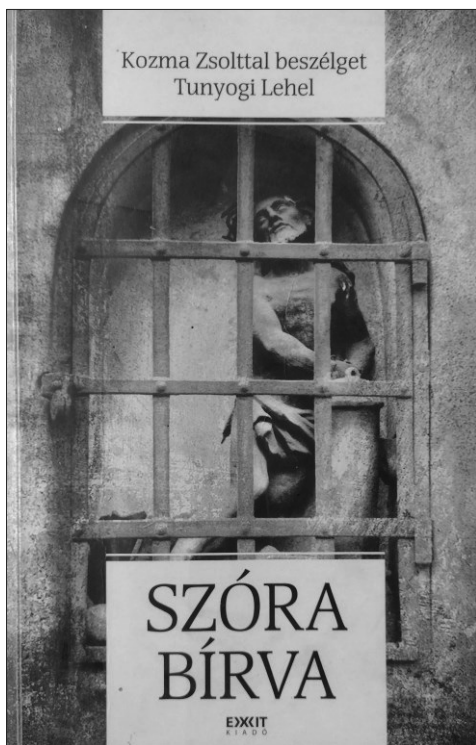
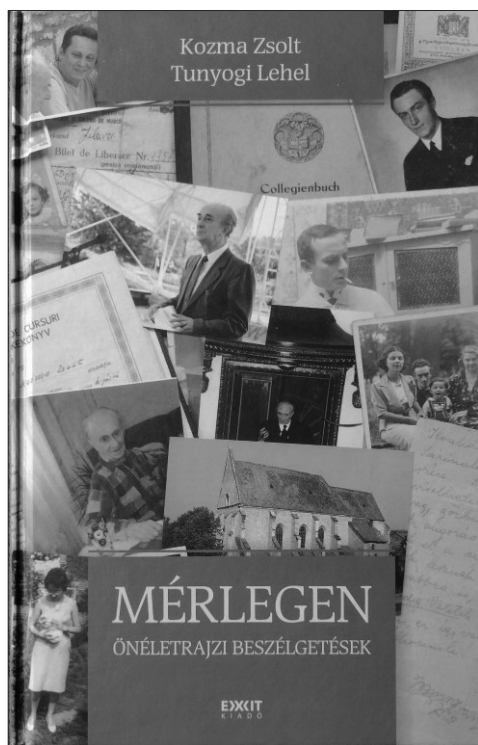
Ami pedig a lehetetlent illeti: annak a levélbeli hangnak a megtalálása és sikeres felerősítése, amely eredetileg az új Izráelt szólította meg, a jelenben pedig Jézus Krisztus református népét, tudniillik, hogy töretlenül tartsa meg a törvény és a szövetség iránti hűséget, holott ezt a szintet igazából senki sem képes kihozni magából. A kommentár váltakozva kínálja a bibliai szöveg avatott értelmezését és a gyülekezetre tekintő üzenet megragadására szóló felhívást. Ilyenfőmód elkerüli a meddő tudományművelést, viszont a tudományosság eszköztárának segítségével gyakorlati útmutatót nyújt, hogy eligazítsa, helyes irányba „terelje” a híveket a kétségek, gondok, kísértések közepette, és egyetértésre, alázatra nevelje őket, hogy az üdvbizonyosság feletti öröm ne vezessen sem széthúzásra, sem elbizakodottságra.

A zsidókhöz írt levél magyarázatának legújabb megjelenése további nézőpontból is jelentős: ez a kommentár

gyakorlatilag Kozma Zsolt professzor korábbi gazdag munkásságának megkoronázása. Párja a *Jézus Krisztus példázatai* című könyvének (Iránytű Alapítvány, Gödöllő 2002). Itt hivatkozunk kell arra, amit Kozma Zsolt a vele folytatott életrajzi beszélgetések zárómódatában vall meg: „Ha a jó Isten megjelenené, hogy már csak két nap van az életemből, úgy gondolom, hogy nagyon intenzíven dolgoznék, hogy lehetőleg mindent befejezzek, hogy minden szálát elvarrjak.” (Kozma Zsolt – Tunyogi Lehel: *Mérlegen. Életrajzi beszélgetések*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2017, 118.) De lám, nem két nap, hanem még napok hosszú sora adatott meg számára, hogy a korábban lemondóan és szerényen emlegetett félkész anyagot kerek egészé formálhassa.

Az első „beszélgetőkönyv”, vagy inkább kitérőlapok lapjain is értékes adalékokat ismerhetünk meg a kommentár létrejöttéről, de a visszahúzó gondolatokról is, ahol Kozma Zsolt még így vélekedett: „Kírtam magamból azt, ami bennem volt.” (*Szóra bírva. Kozma Zsolttal beszélget Tunyogi Lehel*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2009, 72 skk, 110. old.) Ugyancsak idetartozik, hogy az idézett kötet első kézből való eligazítást nyújt a kommentár megszületésének alanyi és tárgyi vonzatairól, különös tekintettel a 76. és következő oldalakon olvasható valóságokra.

A régi hiányt pótló írásmagyarázat alapvető üzenete ez: az Ó- és az Új-testamentum elválaszthatatlanul összetartozik; e két testamentum össze nem adható. Lássuk hát, miként jutunk erre

a felismerésre. Kozma Zsolt munkásságának ismeretében és jelen feladatunk összefüggésében két formáló tényezőt állapíthatunk meg teljes bizonyossággal: az egyik az Ószövetség iránti élénk érdeklődése; a másik pedig tudós szaktanára, Nagy András (1899–1974) ószövetséges professzor „boncolgató, analitikus alkatának” jól kivehető hatása. Már akadémiai éveiben elkötelezte magát az Ószövetség beható tanulmányozása mellett. Így már a negyedik tanulmányi félévet lezáró alapvizsga, majd a kispapinak becézett szakvizsgái dolgozatának tárgya is jelzi azt az irányt, amelyet követni fog. (*Szóra bírva*, 24. old.) Ezirányú törekvésének betetőződését az 1972-ben benyújtott doktori értekezése jelentette immár gyülekezeti szolgálata idején: *JHVH cselekvésének teológiai felfedése a szabadság eseménysorozatában*. A dolgozat tudományos besorolását, hogy az tulajdonképpen „történetteológia”, ő maga határozza meg összefoglalóan egy emberöltővel később a második „beszélgetőkönyvében” (ld. *Mérlegen*, 72. old.).

A formálódásában döntő szerepet játszó édesapja és egyben tanára mellett másik mentorára, Nagy Andrásra úgy emlékezik vissza holta után húsz évvel is, hogy sorai átforrósodnak a szeretettől és tisztelettől. A beszélgetőkönyvek vallomásaiból az is kitetszik, hogy a gyűjtés esztendeiben mit vett át áldott lelkű tanárától a Szentírás szemléletének és értelmezésének vonatkozásában. Saját visszatekintésének szem előtt tartása mellett, illetve a kommentár

olvasása és értékelése rendjén nyer igazán értelmet az a magvas jellemzés, amelyet néhai Gálfy Zoltán, a kolozsvári negyedik tanárnemzedék másik tudós alakja hangoztatott: „a nagyon nagy Nagy András”. És hogy e téren eloszlássunk minden kétséget, idézzünk egy másik kolozsvári tanárt, a rendszeres teológus Juhász Tamást, aki a különbség miatt már nem hallgathatta Nagy András előadásait, viszont kései kortársként felmérve személyiségének súlyát így jellemezte őt: „A Kolozsvári Theológiai Fakultásának nem a leghíresebb, de legnagyobb hatású tanára” [Nagy András (1899–1974) emlékezete. In: *Református Szemle* 112. (2019/1), (79–82) 79.].

Érdekes és érdemes lenne felderíteni Kozma Zsolt fokozatos odafordulását jelen kötetének tárgyához, A zsidókhoz írt levélhez. Szűrőpróbaszerűen megejtett vizsgálódásunk azt mutatja, hogy szolgálatának első évtizedeiben ritkán vitt igét a gyülekezetek elé ebből az újszövetségi iratból. Így például a 15 év „igei termését” felölelő első prédikációs kötetében nem találunk egyetlen igeszakaszt sem, amelyet A zsidókhoz írt levélből vett volna textusként, holott a gyűjtemény száz beszédet tartalmaz. Való igaz, hat esetben választott olvasmányul egy-egy perikópát ebből levélből az istentisztelet textusa elé. Az utalásokat sem tekinthetjük gyakoriaknak, miután a szerkesztett igehirdetéseknél mintegy 15 esetben találunk idézetet A zsidókhoz írt levélből (vö. *Alkalmas és alkalmatlan időkben. Prédikáci-*

ók. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1993). Szinte ehhez hasonló a helyzet a második prédikációgyűjteménye esetében is, ahol két textus, illetve két lekción képviseli ezt a levelet (vö. *Állj elő az Igével. Prédikációk*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2002). E tartózkodásának kettős okát szintén a *Szóra bírva* című kötetben fedte fel (71–72. skk old.): úgy érezte, hogy nem lett volna képes gyakorlativá tenni a levél gondolatait, mivel ez a levél kevés olyan igeszakaszt tartalmaz, amely meg tudná szólítani a mai embert, illetve a gyülekezetet. Ugyanis számára a teológiai tudomány művelésének értékét az jelzi, hogy mennyire hasznosítható az egyházi szolgálatban; és éppen ez az elv volt az a kulcs, amellyel végül e levél „felnýtására” vállalkozott. Másfelől – és ennek is hangot adott több rendben – attól tartott, hogy az ő kommentárja nem éri el azt a szintet, amelyet ő kívánatosnak tartott, s amelyet az írásmagyarázat terén frissen megjelent művek nyújtottak; itt pedig kifejezetten Bolyki János *Igaz tanúvallomás. Kommentár János evangéliumához* (Osiris, Budapest 2001) című könyvére, valamint Erich Gräber három kötetben kiadott, német nyelvű munkájára hivatkozott [*An die Hebräer. Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament* (Koproduktion mit Patmos) XVII. Band 1–3. Benziger Verlag, Zürich – Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1990, 1993, 1997].

Az évek hosszú során át zajló kutatásnak mégis lett eredménye: az első „eresztés” ezelőtt bő tíz esztendővel lá-

tott napvilágot egyik tanulmánykötetében *A Zsidókból írt levél 1–3. részének magyarázata* címmel (*Tegnap, ma és örökre*. Kolozsvár 2010, 9–59. old.).

Az általa összeállított repertoárok átlapozása abban a vonatkozásban járt eredménnyel, hogy kiderült: az immár elkészült kommentár kézírata a Kálvin Kiadóhoz került Budapestre. Érdekes lenne megtudnunk, hogy miért nem akkor és ott jelent meg a kommentár. (Forrásunk: *Kolozsvári református teológiai tanulmányok irodalmi munkássága 1895–2017*. Összeállította Kozma Zsolt. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2018, 152. old.) Summázva: nyomon lehet követni, hogy Kozma Zsolt publikációi, illetve ezeknek témái megelőlegezik a kommentár anyagát, és ebből arra lehet következtetni, hogy az előtanulmányok a fiókban, illetve a felgyűlt tudásanyagban léteztek előzetesen.

Igazi nyereség tehát, hogy a serény nekibuzdulás („Ezt mielőtt nyugdíjba mentem volna, azelőtt terveztem.”) és a lemondó hozzáállás („De... abbahagytam végleg.”) vívódásából az előbbi került ki győztesen.

A kommentár értékét akkor ítéltük meg helyesen, ha elolvassuk Nagy Barna előszavát a Kálvin által írt és az ő halálának 400. évfordulója alkalmával magyar nyelven kiadott *A zsidókból írt levél* kommentárjának első lapjain, amely szerint a nagy reformátor „a Szentírás egyik legnehezebb darabját”-t magyarázta végig (Kálvin János: *A zsidókból írt levél magyarázata*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1965, 6.). Emel-

lett álljon még előttünk a Kálvin által fogalmazott ajánlólevél egyik és ugyan-csak felsőfokon megfogalmazott kitétele: „Mivel A zsidókhoz írt levél gazdag fejtegetéseket tartalmaz Krisztus örök istenségéről, legfőbb tanítói tiszteőről és egyetlen papságáról, amelyek a mennyei bölcsesség legfőbb részei [...], azért méltán kell a páratlan kincset megillető helyet és tisztességet elnyernie az egyházban.” (*Kálvin János ajánlólevele Zsigmond Ágost lengyel királyhoz*, uo. 7. old.)

Az újszövetségi kánon levélananyagában megkülönböztetett helyet elfoglaló irat több alapvető sajátosságot is mutat. Szembetűnő, hogy a többi levélhez viszonyítva – térképészeti szóhasználattal – ez a „zsidókhoz írt levél” támaszkodik a legkisebb léptékben az Ótestamentumban, illetve a deuterokanonikus iratokban megjelenő „régizsidó irodalomra”. Számos ponton megegyezik az apostolok tanításával és az apostoli hagyománnyal, és ezért nem lehet úgy olvasni, hogy ne kapcsoljon át az elme a többi író apostol tanítására, vagy éppen az evangéliumokból kihangzó üzenetre. Az evangéliumok lapjairól megismerhető Jézushoz hasonlóan e levél írója ismételen él az egybevetés, a fokozás, illetve a hasonlat eszközével. Ami pedig stílusának tisztaságát és emelkedettségét illeti, az Újtestamentum irodalmában fellelhető legválasztékosabb és legcsiszoltabb nyelvezet köntösből díszik. Egyedülálló értékére Kozma Zsolt a magyarázat előtt olvasható és általa „szokatlan”-nak nevezett előszó-

ban mutat rá: „A tanításnak és a lelki-gondozói intésnek ez a kettőssége teszi ezt a könyvet nemcsak a levélirodalomban, de az egész kánonban egyedi alkotássá” (*Megszólító szavak*, 7. old.).

A levél egyedisége abban is „megszólító”, ahogyan az Ószövetség történéseihez és szertartásaihoz, szereplőihöz és képzeihez közelít, azokhoz az elemekhez tehát, amelyeket szerzőnk debreceni öreg barátja, Pákozdy László Márton nagyvonalúan „primitív vallástörténeti »szemléltető eszköz«-nek minősít mint Isten kegyelmes „leereszkedése”-nek ismertető jegyeit (*Bibliaiskola*. Kálvin Kiadó, Budapest 2007, 207. old.). Amennyiben igaz és helytálló Pákozdy laikusok számára írt munkájának megállapítása, amely szerint „az Újszövetség formailag csak magyarázat, bizonyágtétel az Ószövetségről” (uo., 32. old.), annyiban Kozma Zsolt idevágó megállapítása is helytálló: „Az egész levél tulajdonképpen ószövetségi textusok alkalmazó magyarázata (40. old.). Viszont olyan módon számít ennek, hogy tartalmában az ábrázolódjék ki: a kegyelmi szövetség mintegy szintet lép a Krisztus-eseményben, miután „Izráel saját engedetlenségével magát a szövetséget tette semmissé” (lásd 8,6 magyarázatánál, 74. old.). Az ó és az új szövetség közötti különbséget aztán 8,10 magyarázatában fejt ki (75. old.).

A kolozsvári jeles biblikus teológus Jézus Krisztus halálának váltságmozanatában jelöli meg a levél központi üzenetét: „A Teremtő Fiú elvégezte megváltó munkáját, s a Felséges jobb-

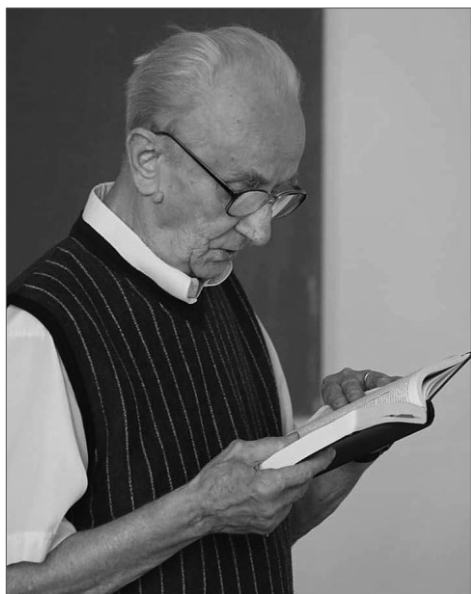

Foto: Vetési László

jára ült” (lásd az 1,3 magyarázatát, 14. old.). Bár véleménye szerint „a levélnek nem kiemelt témája Jézus kereszthalála és feltámadása” (lásd az 5,7 magyarázatát, 56. old.), ő csupán ebben a levélben „az áldozó és az áldozat” egy személyben (lásd az 7,27 magyarázatát, 72. old.), és így a tőle való függésből származik a keresztyéni hit és hűség mint a túlélés, a megmaradás zálogai. A túlélés és a megmaradás megvalósulását mint a hit és engedelmesség egyenes következményét a visszatérő pásztori figyelmeztetések és intések, a lelkigondozói biztatások szorgalmazzák – majdhogynem az olvasók lelki üdvösségének árán. A pasztorációs vonulat, amint azt a bevezető ajánlás is előrevetíti, végigkövethető az egész levélben, bár gyakorta csupán a sorok között van jelen, mint például az 1,14 esetében (23. old.), vagy a „ma” (most) helyhatáro-

zósó jelentéskörében, amely „a *pasztoráció* idejévé válik” (41. old.; vö. 2,18; 3,1.7.12; 6,4–5; 8,5; 10,19–22 és 11,23). A zsidókhöz írt levélnek ezt a jellegét azok a mondatok hangsúlyozzák kifejezetten, amelyek a 2,10–13 kifejtését foglalják össze: „A rész utolsó verseiben (14–18) a krisztológiai fejtegetésnek és az antropológiai utalásnak (fiak, gyermekek) két gondolati következménye van. Egyfelől ezek konkrétumokban jelentkeznek: a Fiú főpap, a fiak gyermekek, Ábrahám utódai, bűnös nép. Másfelől az elvont krisztológiai alapvetés eléri csúcspontját, tulajdonképpen az egész levél célját, a pasztorációt.” (32. old.)

Rendhagyó, hogy a szokatlanul rövid előszó sorai után Kozma Zsolt rögtön elindítja a 13 fejezet magyarázatát, és ezután mintegy ráadásként a könyv végén tömör hat pontban közli függeléként a levél bibliokateológiai szempontjait, és lábjegyzetben ad magyarázatot arra, hogy miért mellőzte teljesen A zsidókhöz írt levél bevezetéstani kérdéseit: „Ezokról részletesen van szó bármely magyar, német, angol vagy más nyelvű izagógikákban.” És csak ezt kívánja kiemelni: „Biztosnak látszik, hogy Kr. u. 90 körül keletkezett” (147. old.).

A függelékben (147–154. old.) újra kiemeli az irat egészének, illetve a három nagy szövegegységének sorai mögött rejlő figyelmeztetését: „sem az ismeret és a megtérés, még önmagában a hallás sem keresztyén erények. [...] ezeknek párosulniuk kell a hitel” és az engedelmességgel (150. old.). Szintén itt találunk választ az olvasás közben

felmerült kérdésünkre: miért aránytalanul terjedelmes az egyházban igen gyakori olvasmányt képező 11,1–12,3 igeszakasz magyarázata? (91. old.). Azért, mert „önálló, egyedi és sajátos tartalmú” (150. old.).

A bevezető versek témáját a következőképpen határozza meg: az 11,1–3 azt tárja elénk, hogy Jézus Krisztus sajátos és egyedülálló helyet töltött be az üdvtörténetben. A következő tizenegy vers alaptémája pedig a Fiúra átruházott hatalom. Jézus Krisztus tulajdonságainak a leírásában (2b–3) lépésről lépésre, kifejezésről kifejezésre előlegezi meg mind az általa véghezvitt teremtés és megváltás tényét, mind ezeknek magasztosságát.

A bevezető igeszakasz értelmét kibontó alaposság a teljes kommentárja jellemző, amely egyetlen igeverstől eltekintve nemhogy versről versre szolgál aprólékos magyarázattal, de szükség szerint egyenként veszi górcső alá a szavakat úgy, hogy közben újra és újra elkülöníti egymástól a gondolati egységeket, illetve felmutatja kapcsolataikat, illetve összefüggéseiket. Szétszed és csoportosít, darabjaiban és egészében is szemléli, illetve szemlélteti a levél anyagát és üzenetét. Mindeközben meggyőző nyelvtani finomságok, fordítási remekelések kínálatával halmozza el olvasóit. A fentebb említett egyetlen kivételt a 13,17 lókus magyarázata képezi. Ennek oka feltehetően egy elhibázott mentési parancs lehetett. De az is lehet, hogy a számítógép tréfájának tulajdonítható, amit abban is látni

vélünk, hogy a héber nyelvű idézetekben sok helyen választja el a szavakat, illetve abban, hogy a tartalomjegyzékben nincs feltüntetve a hit hőseiről szóló 11. fejezet.

Kozma Zsolt szövegező készsége és nyelvészeti ismerete végig lenyűgöző, és ez különösen olyan esetben szembeötlő, amikor az eredeti szövegből hozza elő a legtalálhatóbb anyanyelvű értelmezést adó fogalmat. Amikor tisztázni kívánja egy-egy fordítási megoldás helyességét, gyakorta fordul a Septuaginta vagy a Neovulgata szövegéhez, de ugyanígy faggatja a Lutherbibel szövegének jelentését, vagy pedig, s ez valódi ínycsésnek tűnik, ismételten magasba emeli Károli Gáspár Bibliájának egy-egy találó átültetését. Például: 2,13 (32. old.), 5,16 (54. old.), 6,1–2 (58. old.), 11,22 (114. old., 157. láb.), 13,16 (144. old.); más esetben széljegyzetét: 2,6 (28. old.), 3,13 (45. old., 86. láb.), 3,14 (46. old., 89. láb.). Ezért nem csodálni való, hogy végig mellőzi az elismert magyar fordítások egymás mellé állítását, viszont egy pár helyen finom bírálatban részesíti az 2014-ben kiadott revideált új fordítást.

A tudomány igazi művelőit jellemző szerénységgel jegyzi meg ismételten, hogy egyik-másik igeszakaszt csak is erős logikai következtetéssel tudott értelmezni, illetve hogy a 11,21 esetében a „magyarázatok alig lépik túl a találgatások határát (114. old.); és odáig is eljut a 11,5 lókusnál, hogy szentenciát fogalmaz meg Énók halálával kapcsolatban: „A keresztyén írásértelmezés

illetéktelen felelni a »hogyan« és a »hova« kérdésekre” (101. old.).

Az igehirdetők bátorítást kapnak arra, hogy a gyakran nehézkes értelmezés mellett is használják prédikációikhoz A zsidókhöz írt levél perikópáit. Csokorba szedve találhatják meg azokat az igeszakaszokat, amelyek jellemjelleggel bírnak, hogy a levéltől „idegenkedő [...] ezekben ismerje fel magát és a gondozására bízottakat” (153. old.).

A lelkipásztorok számára további gyakorlati segítség a könyvhöz csatolt, különlenyomatú textuárium, amelyben a levél 13 fejezetét nem kevesebb, mint 42 perikópába osztva találhatjuk meg külön-külön is megfogalmazott témáikkal.

Kozma Zsolt szóhasználata szerint a kommentárirodalom az Isten ígéjének „másodkézből” való kínálata. Ennek alapján mondhatjuk: amennyiben az elsődleges tanúk írott hagyatékának magyarázatai másodkézből származó örökségünk, úgy magának A zsidókhöz írt levélnek az anyaga is ilyen besorolásban nyer értelmet.

Kozma Zsolt azt állapítja meg a levél keletkezésének idejéről, hogy azt jóval az apostoli kor után kell tennünk, ugyanis a levelet egy tekintélyes 4. századi kódexben találjuk meg a Jelenések könyve után. Az ortodox egyház viszont ma is hivatalosan Pál apostol levelének tekinti, a római katolikus egyház pedig mind a mai napig közvetlenül a Corpus Paulinumhoz kapcsolja A zsidókhöz írt levelet.

A mostani magyarázat további nagy erénye a puritán visszafogottság. Első pillantásra észrevehető, hogy a szerző nem szaporítja fel a szöveget az újszövetségi levél szakaszonkénti felvételével, illetve a saját fordításának közlésével Ennek oka talán abban rejlik, hogy Kozma Zsolt korábban már elkészítette az egész levél, mi több, a teljes Újszövetség szövegének revízióját. Akit tehát érdekel az ő fordítása, fellelheti azt egy másik Újszövetség-kiadásban: *Újszövetség. Fordította Károli Gáspár. Újnan revideált próbakiadás. A fordítást az eredeti szöveggel egybevetette és átdolgozta a Protestáns Média Alapítvány által létrehozott szakbizottság. Veritas Kiadó, 2007.*

Ha azt kutatjuk, hogy melyek a magyarázat hermeneutikai szempontjai, az első, 2009-es beszélgetőkötetben fellelhető vallomást ajánlatos elolvasni, ahol Tunyogi Lehel kérdésére Kozma Zsolt feltárja, hogy miképpen viszonyul általában az írott ígéhez: a Szentlélek általi ihletettség, a szerzői szándék, az irodalmi jelleg tiszteletben tartása mintegy alapállás ahhoz, hogy elkerülhesse a „saját kútfőből” való meritést (*Szóra bírvá, 74. skk old.*).

Ha megtekintjük a munka könyvszerzetét, azt látjuk, hogy következetesen ragaszkodik a Kálvin-féle magyarázathoz, s amikor erre hivatkozik, olykor ekképpen vezeti be a reformátor gondolatát: „Kálvinnal szólva” (117. old.), A nagy tanító mellett kedves tanárára, Maksay Albertre is hivatkozik, viszont utalásai között Erdős József műveivel

is találkozunk. Idegen nyelvű irodalmat a német nyelvterületről idéz: mindenekelőtt a már említett Erich Gräber-féle háromkötetes kommentárt, valamint a korábbi Das Neue Testament Deutsch sorozat köteteit, s természetesen a Talmud és a Midrás bevonásával készült, Hermann L. Strack és Paul Billerbeck által összeállított Újszövetség-kommentárt.

A kommentárhoz írt rövidke bevezetőt szerzőnk a *Megszólító szavak* címmel látja el. Megfogalmazása azonos a *Hagyomány és időszerepesség. Tanulmányok* című (Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2004) korábbi kötete előljáró beszédének címadásával. Tömör mondatai bátor és kitartó munkára buzdítják az igehirdetés szolgálatát végző lelképásztorokat, és afelől biztosítja őket, hogy jóllehet ismételten találkoznak súlyos mondanivalót tartalmazó igeszakaszokkal, ezek mindegyike kínál üzenet a mának.

Végül meg kell még emlékeznünk egy idekívánczó vallomásra. A *Szóra bírva* kötet bemutatóján szerzőnk barátja, Varga László lelképásztor a következő elismerő szavakat mondta: „Elsősorban nem a tudóst és az igehirdetőt láttam meg Kozma Zsoltban, hanem a Szentírás lelkének ismerőjét. Nem ismerek senki mást, aki ennyire ismerte és értelmezte volna a Szentírást. A prédikálást megtanulhatja bárki, ám az ige lelkének megértését nem lehet megtanulni.” (Ld. N[agy]-H[íntós] [D]ianna: Nemzetközi Kálvin-konferencia a teológián. In: *Szabadság. Archivum*. [\[archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2C%20CPArticleScreen.vm/id/32518\]\(http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2C%20CPArticleScreen.vm/id/32518\) \(2023. júl. 28.\) Észre kell azonban vennünk, hogy Varga László valójában Kozma Zsolt meggyőződését parafrázálja, hiszen éppen a *Szóra bírva* című kötet 76. oldalán olvashatjuk az „exegézis lelke” kifejezést, ahol ő ezt olyan összefüggésben használja, amely bennünket is figyelembe vesz: „\[...\] ami az exegézis lelkét illeti, azaz a szövegben a lelki jelentés felfedezését, nem hiszem, hogy ebben ugyanolyan iramban mentünk volna, mint a tudományban. Azt gondolom, hogy ez Nyugaton is így van, csak egy magasabb szinten történik. Tehát az a lelkiség és az a szellemiség, ami pár száz éve megvolt, nem fejlődött olyan lépésekben, mint ahogyan maga a tudomány fejlődött. A teológián is könnyű tanítani az exegézis tudományát, és nehéz azt a lelkületet átadni, hogy miképpen kell a szöveghez hozzáállni. S azt hiszem, hogy ebben adósok vagyunk, nem haladtunk szellemileg, lelki attitűdben olyan lépésekben, mint ahogy a tudományban haladtunk... Hát, amennyiben haladtunk.”](http://</p>
</div>
<div data-bbox=)

Az itt idézett gondolatokkal egyetértve nagy szeretettel ajánljuk ezt a hiánypótló kommentárt az ige szolgáinak, és egyben posztumusz megköszönjük a szerzőnek, előttünk járt aranygyűrűs „tanítványtársunknak” ezt a használhatóság jegyében kimunkált, drága szellemi kincset.

Balogh Béla